

Література

Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. - Киев, - 1997. 300с. Ван Дейк Т.А. и Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. М., 1988 - С.153-208. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. / Сост. В.В.Петрова; Под ред. В.И.Герасимова; Вступ. ст. Ю.Н.Караулова и В.В.Петрова. М.: Прогресс, 1989. С. 294-300. Пер. О.А.Гульги. Доценко Е.Л. Психология манипуляции. - М., 1996. - С.3-28. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Омск: Изд-во Омск. Ун-та, 1999. 285 с. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. - М., 2000. - 535с. Куклина Т.В. Психо- и прагмалингвистический аспекты поведения авторов (на материале текстов рецензий и политических выступлений) // Диссерт. Канд. Филол. Наук / Куклина Татьяна Владимировна. Ростов-на-Дону, 2005, с.55-80. Матвеева Г.Г. Диагностирование личностных свойств автора по его речевому поведению. Ростов-на-Дону, 1999.с.43-47. Пирогова Ю.К. ИмPLICITная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования //Проблемы прикладной лингвистики. - М., 2001. С.: 209-227. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии XX века. - Москва - Киев: "Рефл-бук", 1999. - 348 с. Почепцов Г.Г. Информационные войны. - М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. - 576 с. Устинов Д. Манипуляции в общении. Публікація з сайту <http://psyberia.ru>. "Продвинутая психология для совершеннолетних" – 2007. – С.: 1-18. Famous Trials by Douglas O.Linder, University of Missouri-Kansas City (UMKC) School of Law, umkc.edu/famoustrials. Merriam-Webster's Dictionary. 10th Edition // Britannica CD. 1997.

ЗАХАРЧЕНКО Н.В.

(Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка)

**СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ЯК ПРИЙОМ ДИСКРЕДИТАЦІЇ ОПОНЕНТА
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЕМІЧНИХ ТРАКТАТІВ МАРТИНА ЛЮТЕРА)**

This article reviews the stereotyping as a tactical means for defamation of the opponent on the material of the polemical treatise extracts by M. Luther. Findings show that the usage of stereotyped dependences and associative links may be reckon among the individual language features of M. Luther and are used by the author to optimize the influence grade of the defamation strategy over the consciousness and emotions of the addressee.

Key words: *stereotyping, defamation strategy, polemical treatise, Martin Luther.*

Об'єктом дослідження в статті є мова полемічних трактатів Мартіна Лютера "Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche" [Luther 1920], "Warum des Papsts und seiner Bücher von Doktor Martino Luther verbrannt sind" [Luther 1922], "Widder die stürmenden bawren" [Luther 1920], "Artikel wider die ganze Satans-Schule und alle Pforten der Hölle" [Luther 1921], "Ein Sendbrief vom Dolmetschen" [Luther 1920], "Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiftt"

[Luther 1921], **предметом** – стереотипізація, як прийом встановлення асоціативних зв'язків в рамках стратегії дискредитації, що забезпечує ефект впливу цієї стратегії на свідомість та емоції адресата. **Метою** дослідження є встановлення та інтерпретація прийомів формування когнітивної категорії “свій круг (коло)”, що базується на протиставленні двох протилежних концептів – “свій” і “чужий”.

Під **стереотипізацією** розуміють упереджену класифікацію людей або віднесення їх до будь-якої категорії, засноване на припущенні, що всі люди, що належать до той самої групи є однаковими. Стереотипізація передбачає упереджену і часто невірну, заздалегідь негативну думку. Це один з головних методів пропаганди – психологічний вплив за допомогою створення ілюзорних стереотипів, впровадження в свідомість людини певних “цінностей” способу життя у вигляді системи стереотипів – стандартів поведінки, соціальних міфів, політичних ілюзій [Mental Health 2007].

Дискредитація – це навмисно задумані дії, спрямовані на підрив авторитету, іміджу і довіри, один з прийомів несумлінної конкуренції. Дискредитація в політиці відноситься до особистих нападок на опонента, призначені для того, щоб підірвати довіру людей до опонента та його дій і використовується для отримання підтримки власної позиції шляхом дискредитації опонентів [Wikipedia].

Актуальність статті зумовлено історично-соціальною діяльністю видатного німецького реформатора Мартіна Лютера, зокрема як автора низки значимих літературних творів. В українській германістиці відсутні ґрунтовні наукові праці, що присвячені дослідженню особливостей мовного стилю М. Лютера на матеріалі полемічних трактатів. Мова цих трактатів є плідним матеріалом, що ілюструє стратегії та тактики, що пов'язані із наміром автора дискредитувати опонентів.

Під полемічним трактатом (полеміка- з грецької: *письмовий вчений спор; сварка*; трактат- лат. *tractatus* – *підданий розгляду*) у роботі розуміється літературний твір, в якому предмет обговорюється з двох протилежних точок зору у формі респонсів (*питання – відповідь*). Полемічний трактат відображає суспільно-політичне життя країни, її загальні елементи культури та національно-специфічні культурні цінності. Базовими стратегіями та головними інтенціями, що використовуються в різних жанрах полемічного трактату, є стратегія формування емоційного настрою адресата, агітаційна стратегія, інформативно-інтерпретаційна стратегія, стратегія переконання (агітаційна і аргументативна), стратегія боротьби за владу (стратегія дискредитації, нападу та самооборони) [Амиров 2002; Ільїн 1997; Шейгал 2000].

М. Лютер використовує полемічні трактати як засіб публічного викладання своїх нових соціально-історичних і теологічних поглядів. У більшості з них присутні прямі форми мовленнєвої агресії, виражені тактиками образи, звинувачення, погрози, заклику, прокляття. В трактатах перетинаються інтереси сфер психології спілкування, пропаганди, політики і соціальної сфери. У межах тексту автор має за мету здійснити вплив на реципієнта, суспільну

думку та політичну ситуацію. За рахунок взаємодії різних когнітивних сфер полемічного дискурсу (прийом “когнітивного зіткнення” [Larson 1995]) М. Лютер пропонує адресату “подвійну” інформацію, що сприяє неусвідомленому сприйняттю не тільки очевидного смислу, відображеному у тексті, але й додаткового, що міститься в накладанні одного когнітивного поля на інше [Баранов 1989; Баранов 1994]. Особливістю розуміння текстів полемічних трактатів М. Лютера можна вважати метод виділення ключових слів або “сміслових віх” тексту, за якими визначається його сприйняття. Саме ключові слова та структура тексту зберігаються в пам’яті після прочитання полемічного трактату [Горина 2004].

Стратегія дискредитації в трактатах М. Лютера виражена набором певних тактик і прийомів (ідентифікації, атрибуції, стереотипізації, асоціації, навішування ярликів), що забезпечують ефект впливу цієї стратегії на свідомість та емоції адресата. Одним з прийомів встановлення асоціативних зв’язків (часто за другорядними або неіснуючими ознаками) в полемічних трактатах М. Лютера є прийом “навішування ярликів”, що відноситься до найпоширеніших аргументів в нечесній полеміці [Іссерс 1997]. В основу номінації за принципом ярлика кладеться якась особиста приватна ознака чи прикмета об’єкта. Основою такої ознаки (ярлика) у М. Лютера найчастіше виступає звукова форма слова (прийом патронімічної атракції: *Papisten* – *Pappigsten* від *pappig* – клейкий, грузлий, в’язкий; *der aller Hellischt Vater, aller Hellischer vater, ewer Hellisheit* від рвн. *Hell* – пекло; *die edlen und beschissen* (*unsauberen*) (*beschnitten sage ich = wollt` ich sagen*) *heiligen und weise Propheten*).

Надзвичайно продуктивним в персуазивному дискурсі полемічних трактатів М. Лютера є інший прийом установа асоціативних зв’язків, а саме – через утворення когнітивної категорій “своє коло”, що базується на протиставленні двох концептів – “свій” и “чужий”. Продуктивність цієї категорії пояснюється її простотою в плані маніпуляції свідомістю: автор кожен раз окреслює “своє коло”, відокремлюючи “своїх” (“наших”) від “чужих”. Такий спосіб будівництва асоціативних залежностей має переконуючу силу, оскільки семантичний висновок про ідентифікацію об’єкту подається імпліцитно (адресат повинен зробити його самостійно) [Китайгородская, Розанова 1995]. Атрибуція ознак, що ідентифікують об’єкт як “свій” або “чужий”, в трактатах М. Лютера встановлюються через констатацію подоби з якимось об’єктом, зазначення спільних з ним властивостей (у випадку, якщо метою є розрив асоціативних залежностей, заперечення спільних рис). Така стереотипізація є одним з ефективних прийомів мовленнєвого впливу. З точки зору когнітивних процесів стереотипи формуються на основі асоціативних зв’язків. Так, в трактатах М. Лютера, за моделлю протиставлення символів “Добра та Зла”.

Приклад 1. *Diese drey wort: Frey, Christlich, Deudsch, sind dem Bapst und Römischem hofe nichts denn eitel giff, tod, teuffel, und die helle, Er kan sie nicht leiden, weder sehen noch hören, Da wird kein anders aus, das ist gewis, Er liesse*

sich ehe zu reissen, und würde ehe Türckisch oder Teufflich oder wer jm sunst helfen köndte [Luther 1920, с.208].

Образ *Frey, Christlich, Deudsch* – символ “Добра”, зрозумілий більшості.

Протиставлення *Bapst und Römischem hofe* як уособлення *eitel giff, tod, teuffel, und die helle, Türckisch Teufflich* вказує на полюс позитивної оцінки, формуючи при цьому стереотипні залежності. При цьому порівняння з *Türckisch* викликає асоціації оцінки дій Римсько-Католицької Церкви як поневолення вірних Християн (приблизно в той же час виходить новий трактат М. Лютера під назвою “Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche” [Luther 1921]) з таким ключовим задумом: *Und diese alle* (drei Sakramente: die Taufe, die Buße, das Brot) *sind uns durch die römische Kurse in elende Gefangenschaft geraten, und die Kirche ist all ihrer Freiheit beraubt* [Luther 1921]. Іntenція автора – дискредитувати опонента (Римсько-Католицьку Церкву) через формування стереотипної залежності: *Bapst und Römischem hofe = Giff, Tod, Teufel, Hölle, Gefangenschaft der christlichen Kirche*.

Приклад 2. ... *kein gut Christlich gewissen anders gleuben kan, denn das der Bapst nicht sey noch sein kan das heubt der Christlichen Kirchen noch Stathalter Gottes oder Christi, sondern sey das heubt der verfluchten kirchen aller ergesten Buben auff erden, Ein stathalter des Teufels, ein feind Gottes, ein widersacher Christi und verstörer der Kirchen Christi, Ein lerer aller lügen, Gottslesterung und abgöttereien, Ein Ertzkirchendieb und Kirchenreuber der schlüssel, aller güter, beide der kirchen und der weltlichen Herrn, ein mörder der Könige, und hetzer zu allerley blutvergiessen, Ein hurnwirt uber alle [Rand: 2. Thess. 2, 3] hurnwirte und aller unzucht, auch die nicht zu nennen ist, ein Widerchrist, ein Mensch der sünden und kind des verderbens, ein rechter Beerwolff* [Luther 1920, с.284]

Завдяки поляризації ключових понять “Добра”: *Christ gut Christlich gewissen, das heubt Christliche Kirche, Stathalter Gottes oder Christi* та “Зла”: *der Bapst, das heubt der verfluchten kirchen aller ergesten Buben auff erden, Ein stathalter des Teufels, ein feind Gottes, ein widersacher Christi und verstörer der Kirchen Christi* і т.п. дискредитація опонента досягається через викликання стереотипних залежностей *Papst = Teufel, ein Feind Gottes, Christi und der Kirche*. Така характеристика ідентифікує об’єкт *Bapst* як “чужий”, через констатацію подоби з *Teufel*, зазначення спільних з ним властивостей *ein Widerchrist, ein Mensch der sünden und kind des verderbens, ein rechter Beerwolff* тут же підкреслюється розрив асоціативних залежностей з об’єктом “Добра” *Christ, Christliche Kirche*, заперечення спільних рис з групою “ми” / “свій” *kein gut Christlich gewissen anders gleuben kan, denn das der Bapst nicht sey noch sein kan das heubt der Christlichen Kirchen noch Stathalter Gottes oder Christi*.

Приклад 3. Artikel wider die ganze Satans-Schule und alle Pforten der Hölle.

Folgende Stücke will D. Martinus Luther, **der heiligen Kirche** zu Wittenberg Prediger, mit **Gottes Gnade** erhalten, wider **die ganze Satansschule** und alle **Pforten der Höllen** [Luther 1922, с.284].

Вже за допомогою самої назви трактату *Artikel wider die ganze Satans-Schule und alle Pforten der Hölle*, автор намагається окреслити категорію “своє коло” – *heilige Kirche*, маючи на увазі усіх прибічників Християнської Церкви –

вірних Християн, до числа яких він відносить і себе *der heiligen Kirche zu Wittenberg Prediger, mit Gottes Gnade*. Відокремлення “своїх” (“наших”) від “чужих” відбувається через протиставлення базових символів “Добра” *heilige Kirche* та “Зла” *Satansschule, Pforten der Höllen*. Під поняттям *Satansschule, Pforten der Höllen* М. Лютер розуміє Римсько-Католицьку Церкву та її прибічників на чолі із Папою Римським. Такий спосіб будівництва асоціативних залежностей повинен мати за задумом автора велику переконуючу силу, оскільки семантичний висновок про ідентифікацію об’єкту подається імпліцитно (адресат повинен зробити його самостійно *Papst = Satana, Papstliche Kirche = Satansschule*). Атрибуція ознак, що дискредитують опонента *Papst* як “чужий”, в цьому прикладі встановлюються через констатацію подоби із сатаною (*Satana*), з метою заперечення спільних рис з прибічниками Святої Християнської Церкви.

Приклад 4. Ja lieben Bapstesel, komet nu her, und saget, Es sey der Christenheit lere, was yr erstuncken, erlogen, und als die bößwichter und verrether der lieben Christenheit mit gewalt auffgedrungen, und als die Ertzmörder vil Christen drüber ermordet habt, zeugen doch alle buchstaben yn allen Bapstsgesetzen, das nichts aus willen und rath der Christenheit yemals sey gelert ... Solch tyrranney hat die Christenheit müssen leiden, damit yhr das sacrament geraubt, und on yhr schuld so yn gefencknus gehalten ist. Und die Esel wolten solch unleidlich tyrranney_yhrs frevels uns ytz für ein willige that und exempel der Christenheit verkauffen, und sich so sein putzen. Christus unser Herr sey mit uns allen. Amen [*Luther 1922*].

У цьому прикладі йдеться про полеміку М. Лютера з Католиками з приводу його перекладу Біблії на німецьку мову. Проти М. Лютера того часу висувалися звинувачення у невірному перекладі окремих фрагментів. М. Лютер, у свою чергу, закидав Папству навмисне перекручування тексту Святого Письма на свою користь та навмисному наставлянні Християн на шлях гріха. Виправданням для Християн він вважав те, що *die lieben Christen solchs nicht gern gethan haben* та *sie haben das müssen, ungern, unwissend, und von dem Widerchrist (pfaffen und münchen) gezwungen thun*.

Мета автора – дискредитація опонента (Римсько-Католицької Церкви) через формування стереотипної залежності: *Papst = Bapstesel, die Esel, bößwichter und verrether der lieben Christenheit, Ertzmörder vil Christen, tyrranney*. На переконання М. Лютера Римсько-Католицька Церква намагається залишити християн без справжнього тексту Біблії – *sacrament geraubt*. Виділення ключових слів (або “сміслових вехів” тексту) визначається через головні протиставлення *lieben Christen – Bapstesel, Ertzmörder vil Christen/ liebe Christenheit – die bößwichter und verrether der lieben Christenheit / sacrament – Bapstsgesetzen, tyrranney*. Самопрезентація групи “МИ” передається через використання особистого займенника *unser* та *uns*, що підкреслюють категорію “своє коло” *Christus unser Herr sey mit uns allen. Amen.*, виключаючи з нього Папство як *verrether der lieben Christenheit* і відносячи його до категорії “чужі” розриваючи таким чином будь-які спільні риси з групою “МИ”.

У наступному прикладі М. Лютер дає пояснення *allen Liebhabern christlicher Wahrheit* чому у 1520 році за його наказом були спалені *die Bücher*

des Papstes von Rom und etlicher seiner Jünger. Свій вчинок автор виправдовує посиланням на *Apostelgeschichte (19,19)* де йдеться про те, що це є старий звичай *giftige, böse Bücher zu verbrennen*. Окрім того, свої дії він пов'язує з особистим покликом душі, за яким він, М. Лютер, *ein getaufter Christ, dazu ein geschworener Doktor der Heiligen Schrift* вважає своїм обов'язком *falsche, verführerische, unchristliche Lehre zu vertilgen oder doch abzuwehren*.

Приклад 5. Zum dritten hätt ich mich solchen Werks dennoch nicht unterwunden, wo ich nicht erfahren und gesehen hätte, daß der Papst und die päpstlichen Verführer nicht allein irreten und verführten, sondern nach vielen vergebens von mir geschehenen Unterrichtungen in ihrem unchristlichen Irrtum und Seelenverderben also gar verstockt und verhärtet sind, daß sie nicht allein nicht wollen sich weisen noch lehren lassen, sondern blindhin mit verstopften Ohren und Augen die evangelische Lehre verdammen und verbrennen, um ihre endchristliche, teuflische Lehre zu bestätigen und erhalten....Darum hör zu und sehe zuvor an, was der Papst in seinen Büchern gelehret, und was in dem heiligen, geistlichen Recht für vergiftet und greulich Lehren stehn, und was wir bisher angebetet haben anstatt der Wahrheit, und richte alsdann frei, ob ich rechtlich oder unrechtlich diese Bücher verbrennet habe! [*Luther 1922*].

За задумом автора, дискредитація опонента здійснюється завдяки прийому протиставлення образів “Добра” та “Зла”: *christliche Wahrheit – unchristlicher Irrtum, Seelenverderben endchristliche, teuflische Lehre / alle Liebhaber christlicher Wahrheit - die päpstlichen Verführer*. Ефект стратегії дискредитації посилюється через парне використання таких негативних маркерів для характеристики опонента, як *irren und verführen, verstockt und verhärtet, verdammen und verbrennen, vergiftet und greulich* та метафорі *blindhin mit verstopften Ohren und Augen*. Встановлення асоціативних зв'язків, що ідентифікують Папство як “чужих” відокремлюючи їх від “своїх” відбувається через характеристику *Papst* як *Verführer* із зазначенням відповідних властивостей – *irren, verführen, Irrtum, Seelenverderben, verdammen*. Розрив асоціативних залежностей з об'єктом “Добро” *christliche Wahrheit* та заперечення спільних рис з групою “ми”/ “свій” *alle Liebhabern christlicher Wahrheit* та *ein getaufter Christ* – підкреслюється через характеристику дій опонента, як *unchristlich, endchristlich, teuflisch, vergiftet, gräulich*.

Розглянуті нами приклади дозволяють стверджувати, що встановлення стереотипних залежностей та асоціативних зв'язків є продуктивними прийомами дискредитації опонента в персуазивному дискурсі полемічних трактатів М. Лютера, які можна віднести до характерних рис мовного стилю автора. Для оптимізації впливової сили стратегії дискредитації опонента на свідомість та емоції адресата шляхом стереотипів та асоціацій М. Лютер обирає комунікативний хід протиставлення таких когнітивних концептів, як “свій” й “чужий”, “Добро” та “Зло”. Атрибуція ознак, що ідентифікують об'єкт як “свій” або “чужий”, в трактатах М. Лютера встановлюються через констатацію подоби з якимось об'єктом, зазначення спільних з ним властивостей (у випадку, якщо метою є розрив асоціативних залежностей, заперечення спільних рис). Розмежування на “свій” і “чужий”, створення образу “МИ-групи” через

очорнення противника є характерним прийомом М. Лютера ведення полемічної боротьби. М. Лютер майстерно користується прийомами встановлення стереотипних залежностей та асоціативних зв'язків в рамках стратегії дискредитації, усвідомлюючи їхню продуктивність, переконуючу силу і водночас простоту в плані маніпуляції свідомістю адресата (умовиводами реципієнта).

Перспектива дослідження теми може бути пов'язана із подальшим вивченням особливостей мовного стилю німецького реформатора М. Лютера, зокрема, інтерпретації засобів вираження негативної оцінки автора на матеріалі творів іншої проблематики.

Література

- Амиров В.М.* Агитационный предвыборный сверх текст: организация содержания и стратегии реализации: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Амиров В.М. – Екатеринбург, 2002. – 228 с.
- Баранов А.Н.* Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Баранов А.Н. – М., 1989.
- Баранов А.Н., Караулов Ю.Н.* Словарь русских политических метафор / Баранов А.Н. – М., 1994.
- Горина Є.В.* Газета в аспекте речевого воздействия на личность: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Германські мови” / Горина Є. В. – Екатеринбург, 2004. – 247 с.
- Ільїн М.В.* Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий / М.В. Ильин. – М. : РОССПЭН, 1997. – 432 с.
- Іссєрс О.С.* Паша-"Мерседес", или речевая стратегия дискредитации // Іссєрс О.С. // Вестник Омского университета – 1997. – № 2. – С. 51-54.
- Китайгородская М.В., Розанова Н.Н.* "Свое" - "Чужое" в коммуникативном пространстве митинга // Русистика сегодня. – 1995. – № 1. – С.93-116.
- Шейгал Е.И.* Семиотика политического дискурса : [монография] / Е.И. Шейгал // Ин-т языкознания РАН ; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград : Перемена. – 2000. – 368 с.
- Larson, Charles U.* Persuasion: reception and responsibility / Larson, Charles U. // Wadsworth Publishing Company. – Belmont, Ca. – 1995.
- Luther M.* Ein Sendbrief vom Dolmetschen / Martin Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 632–646.
- Luther M.* Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestift / Martin Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 206–300.
- Luther M.* Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche/ Martin Luther // [http:// www.glaubensstimme.de/reformatoren](http://www.glaubensstimme.de/reformatoren).
- Luther M.* Warum des Papsts und seiner Bücher von Doktor Martino Luther verbrannt sind/ MartinLuther // [http:// www.glaubensstimme.de/reformatoren](http://www.glaubensstimme.de/reformatoren).
- Luther M.* Widder die stürmenden bawren/ MartinLuther // [http:// www.glaubensstimme.de/reformatoren](http://www.glaubensstimme.de/reformatoren).
- Luther M.* Artikel wider die ganze Satans-Schule und alle Pforten der Hölle/ MartinLuther // [http:// www.glaubensstimme.de/reformatoren](http://www.glaubensstimme.de/reformatoren).
- Mental Health in a Changing World: The Impact of Culture and Diversity* www.wfmh.org/PDF/RussianVersion2007.pdf. <http://ru.wikipedia.org/>